

‘Wat dunkt u, heb ik een taak?’

TEKST: Niels Wisman

Vioolles op de Volksmuziekschool, jaren zestig. KIPPA/NATIONAAL ARCHIEF

‘Amsterdam Klinkt’ is een compositie voor véél instrumenten en nóg meer stemmen, die leerlingen van basisscholen op 14 september op verschillende plaatsen in de stad zullen laten horen. Aansluitend staat een ander initiatief van de Muziekschool Amsterdam en de Muziekschool Noord op het programma in Muziekgebouw aan ‘t IJ, dat op 15 september in het teken staat van de manifestatie ‘Amsterdam Klinkt On Stage’. Zo zal duidelijk worden wat kinderen muzikaal in huis hebben en dat is helemaal in de geest van Willem Gehrels, die precies 75 jaar geleden in Amsterdam van start ging met zijn Volksmuziekschool.

De erfenis van muziekpedagoog Willem Gehrels

De jonge onderwijzer Willem Gehrels was volgens een anekdote die hij zelf graag vertelde ‘heklid’ van het Concertgebouw. Dat hield in dat hij geen geld had voor een kaartje en op zondagmiddag de openluchtconcerten in ‘De Tuin’ achter het gebouw volgde door de spijlen van het hek tussen de tribunes. Dat was in het begin van de 20ste eeuw en zo hoorde hij onder andere het Concertgebouworkest onder leiding van Willem Mengelberg. In Amsterdam speelde een wereldberoemd orkest voor een elite en het merendeel van de Amsterdammers was uitgesloten van muziekleven op dit niveau. Ze konden niet alleen geen kaartje betalen, ze hadden ook van jongs af aan geen kennis kunnen maken met dit soort muziek. Gehrels (1885-1971) zou het tot zijn levenswerk maken om daar iets aan te veranderen.

“Ik heb zelf als kind op de Volksmuziekschool gezeten. Ik ben dus zeg maar een product van die school. Het ging echt om verheffing van het volk.” Marion van der Hoeven is directeur van de Muziekschool Amsterdam en viert dit najaar tegelijk met de manifestatie ‘Amsterdam Klinkt’ haar 40-jarig jubileum bij het Amsterdams muziekonderwijs. “Ik kom uit wat je kunt noemen een ‘gemiddeld’ gezin, mijn ouders hadden een goede opleiding en wilden méér voor hun kinderen. Dat waren echt de mensen waar Gehrels zich op richtte. We woonden in de Stolkstraat en ik ging twee keer in de week naar de muzieklessen van de Volksmuziekschool in de Schinkelstraat. Ik was tien jaar en mocht alleen de Heemstedestraat oversteken, hoewel die best druk was. Het was na schooltijd en mét mij gingen in die tijd zeker zo’n 1000 kinderen – waarschijnlijk wel meer – naar muziekles in de wijken. Dat was in de jaren vijftig.” Van der Hoeven ging later naast haar baan als onderwijzeres werken bij de Volksmuziekschool en geeft tegenwoordig vanuit Bachstraat 5 leiding aan de Muziekschool Amsterdam. Die school ontstond in 1988 als een fusie van haar eigen Volksmuziekschool én de muziekscholen van het Amsterdams Conservatorium en het Muzieklyceum.

“De belangstelling van autoriteiten was groot, doch zuiver platonisch,” meldde Gehrels toen hij in het blad van de Amsterdamse Volksmuziekschool later nog eens terugkeek op de oprichting. Hij begon in 1932 al vóórdat hij kon beschikken over een eigen gebouw met lessen in gehuurde

lokalen op verschillende plaatsen in de stad. Er waren toen 175 leerlingen, hun ouders mochten niet te veel verdienen en ze kregen voorlopig geen muziekinstrument in handen. Op de Volksmuziekschool werd de eerste twee jaar vooral gezongen! Het was een moeizaam begin, maar dat was Gehrels wel toevertrouwd. De ‘strijd’ was hem op het lijf geschreven. Al eind jaren twintig had hij in het tijdschrift *De Muziek* verontwaardigd vastgesteld dat “goed muziekonderwijs slechts genoten kan worden door de kinderen van de beter-gesitueerden, zodat het overgrote deel van de Nederlandse jeugd – naar ruwe schatting toch wel 90% – uit hoofde van financiële onmacht, verstoken is van behoorlijk muziekonderricht. Of, wat misschien nog erger is, hun weinige geld besteden om in handen te vallen van beunhazen. Dit nu is een wantoestand.”

Toen de latere oprichter van de Volksmuziekschool deze woorden schreef, had hij al een afwisselende loopbaan in onderwijs én muziek achter de rug. Na de Gemeentelijke Kweekschool op de Nieuwe Prinsengracht werkte hij als onderwijzer in

de Jordaan en in de Kinkerbuurt. Hij ging viool studeren aan een particulier conservatorium in Zuid en gaf zijn vaste baan op. Daarna koos hij voor een leven in dienst van de kunst en ontwikkelde een passie voor het dirigeren. Hij was een paar jaar koorleider van de Nationale Opera, maar keerde toch weer terug in het Amsterdamse onderwijs en ging bovendien studeren aan het hoofdstedelijk Nutsseminarium voor Paedagogiek. Zo vond de onderwijzer-violist uiteindelijk zijn professionele bestemming als muziekpedagoog met een missie en een ‘methode’.

Een misdaad aan de kinderziel

Het muziekonderwijs aan kinderen in Amsterdam werd voor de bemoeienis van Gehrels verzorgd door zelfstandig werkende privédocenten maar vooral door de muziekscholen van het Amsterdams Conservatorium en het Muzieklyceum, beide gevestigd in Amsterdam-Zuid. Het waren degelijke en eerbiedwaardige instellingen, maar kinderen uit de volksbuurten zag je er niet. Dat was niet de enige kritiek van Geh-

In de Nieuwe Kerkstraat 122 is de Muziekschool Centrum/Oost gevestigd. Hier begon Willem Gehrels met zijn in 1932 opgerichte Volksmuziekschool. HENK THOMAS

rels. Kinderen werden volgens hem te veel klaargestoomd tot kleine artiestjes tussen de schuifdeuren en zouden in plaats daarvan aangesproken moeten worden op hun gevoel voor muziek. Op zijn eigen Volksmuziekschool zou hij dat anders aanpakken. Daar werden de leerlingen niet op de allereerste plaats aangezet tot snelle muzikale prestaties, maar ze werden aangemoedigd om ongedwongen, actief en samen te genieten van muziek. Ze werden de eerste twee jaar ook niet 'vastgeklonken' aan een instrument, maar kregen Algemeen Vormend Muziekonderwijs. Gehrels ontwikkelde zijn voorschriften voor de docenten van de Volksmuziekschool in de loop van de jaren dertig gaandeweg en zette ze gedetailleerd op papier. In zijn in 1942 verschenen boek *Algemeen Vormend Muziekonderwijs* vat hij nog eens samen wat hem voor ogen stond: "Het ideaal van de muzikale opvoeding moet zijn ieder jong mens zoveel muzikale ontwikkeling mede te geven dat hij later, op welke wijze dan ook, actief of passief, aan het muziekleven deel kan hebben." Een deel van het plafond kwam in een van de lokalen naar beneden toen de Volksmuziekschool in 1934 in de Nieuwe Kerkstraat na twee jaar zingen ook instrumentaal onderwijs ging geven. Het pand was beschikbaar gesteld door de gemeente, maar het was in de woorden van Gehrels "groot,

kil, hol en uitgewoond". De slechte staat van het gebouw was typerend voor de arm-lastige positie van de school. De economische crisis van de jaren dertig van de 20ste eeuw liet zich voelen bij de groepen die de school wilde bereiken en er moest regelmatig 'reductie' op het lesgeld worden gegeven. Behalve met het ontwikkelen van zijn methode was Gehrels dan ook voortdurend bezig met zijn zoektocht naar geld en goede leerkrachten. Hij wist financiële steun los te krijgen bij bedrijven als Heineken's Bierbrouwerijen en kon rekenen op hulp en sympathie van socialistische wethouders als F.M. Wibaut en E. Boekman. Een vaste subsidie bleef voorlopig uit. Toch groeide de Volksmuziekschool dankzij de inspanningen en vindingrijkheid van de oprichter tot meer dan 850 leerlingen in 1940. Die groei zette versterkt door tijdens de Duitse bezetting, want de Volksmuziekschool kon rekenen op een welwillende houding van de nieuwe machthebbers. Daarvoor moesten de joodse leerlingen wel in aparte klassen met joodse docenten ingedeeld worden en in 1942 gingen 300 joodse kinderen over naar een aparte Joodse Volksmuziekschool op de Keizersgracht. Die bestond daarna nog een jaar. Het verschrikkelijke lot van de meeste van de Joodse leerlingen en leraren werpt een diepzware schaduw over deze periode in de geschiedenis

van de Volksmuziekschool.

"Niet de beurs van papa beslist of het kind viool- of pianoles zal krijgen, maar de muzikale aanleg geeft de beslissing." Gehrels wond er geen doekjes om toen hij zijn opvattingen in 1957 nog eens op een rijtje zette in het handzame boekje *De Volksmuziekschool*. "Want het heeft niet de minste zin kinderen met een geringe muzikale aanleg een instrument in handen te geven. Integendeel, het is in hoge mate verwerpelijk. Wij noemden het elders een misdaad aan de kinderziel bedreven. Hoeveel huiselijke narigheid is daar niet uit voortgekomen." Het was de bloeiperiode van de Volksmuziekschool, maar voor Gehrels was de strijd nog in volle gang. Het voorbeeld van de Amsterdamse Volksmuziekschool had inmiddels in verschillende andere steden navolging gevonden. Naast deze Volksmuziekscholen droegen de 'Gehrels Vereniging' en het 'Gehrels Instituut' zorg voor het verspreiden van de muziekpedagogische opvattingen van hun naamgever, vooral onder onderwijzers. Muziek moest volgens Gehrels een volwaardige plaats krijgen in het reguliere onderwijs en dat kon door het lesgevend personeel te scholen. Op die manier was in het kielzog van de Amsterdamse Volksmuziekschool een hele 'Gehrels-beweging' ontstaan en die drukte jaren lang een groot stempel op de muziekbeleving

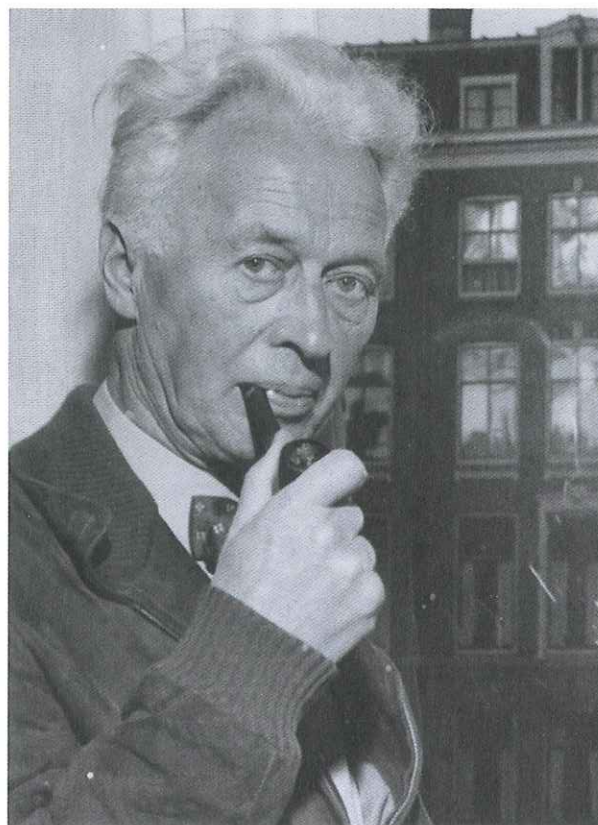
Willem Gehrels in zijn favoriete rol van dirigent, op dezelfde plek waar hij zelf onder de indruk raakte van de grote Willem Mengelberg: het Concertgebouw. Hij leidt hier op 26 oktober 1962 kinderen van openbare en bijzondere scholen tijdens een zangmiddag.

ANEFO/NATIONAAL ARCHIEF

Een uitvoering van de Volksmuziekschool, waarschijnlijk begin jaren zestig.

KIPPA/NATIONAAL ARCHIEF

Willem Gehrels (1885-1971) op 30 november 1955, zijn 70ste verjaardag.

ANEFO/NATIONAAL ARCHIEF

Leerlingen van de Volksmuziekschool maken in de radiostudio een muziekopname onder leiding van Willem Gehrels. JAN VERMEULEN/SPAARNESTAD

van veel Nederlandse kinderen. Als ze niet op een Volksmuziekschool kennismaakten met de 'methode-Gehrels' dan was het vaak wel gewoon op school.

Machtige gebaren

"Gij vormt het leger der werkers, der arbeiders. Gij zijt de soldaten die moeten strijden." Je zou niet meteen denken dat dit over muziek gaat, maar zo begon een handgeschreven opwekking van Gehrels aan zijn medewerkers uit de begintijd. Een plaquette met de tekst hangt tegenwoordig samen met een geschilderd portret van de auteur op de eerste verdieping van Nieuwe Kerkstraat 122, de vestiging Centrum/Oost van de Muziekschool Amsterdam. Hier op de hoek met de Manegestraat vond de Amsterdamse Volksmuziekschool zijn eerste vaste onderkomen en het pand wordt nog steeds gebruikt door de Muziekschool Amsterdam. De muziekpedagogische voorschriften van Gehrels worden er inmiddels niet meer aangehouden, maar zijn idealen zijn er nog springlevend. Directeur Marion van der Hoeven: "De huidige school is gegroeid uit verschillende instellingen met allemaal hun eigen cultuur, maar de gemeenschappelijke drive is wat nu 'participatie' heet. Ik kan gerust zeggen dat het iedereen die hier werkt aan het hart gaat dat kinderen toe-

gang hebben tot muziek. Je kunt ze er niet met de haren bijslepen, maar je wilt ze de mogelijkheid bieden. Dat is trouwens ook wat de politiek van ons vraagt."

Behalve door de Muziekschool Amsterdam wordt de traditie van Gehrels in de stad voortgezet door de Muziekschool Noord en de Muziekschool Zuidoost. Bovendien komen er zeker niet in de laatste plaats in buurten en op scholen allerlei andere initiatieven van de grond, want er is in Amsterdam én in de muziek veel veranderd sinds Gehrels 75 jaar geleden begon te zingen met de kinderen. Marion van der Hoeven: "Het is lastig om bepaalde groepen te bereiken. We hebben bijvoorbeeld samen met scholen iets geprobeerd met rap en ander populaire muzieksoorten, om ook aansluiting te krijgen bij leerlingen van het vmbo. Dan blijkt er toch geen vraag te zijn naar zoiets als cursussen. We zijn toch een school en een school is een instituut van overdracht. Als je hier komt, moet je wel iets willen leren."

De passie voor de muziekpedagogiek lijkt wat dat betreft nu nog even groot te zijn als de hindernissen die zich daarbij voordoen, net als in de tijd van Gehrels. "Wat dunk u, heb ik een taak?" Met die vraag richtte Gehrels zich in 1927 tot professor Philipp Abraham Kohnstamm van het Nutsseminarium voor Paedagogiek, toen

hij hem het plan voorlegde om zijn ervaringen als onderwijzer en musicus te bundelen als muziekpedagoog. Het is ook de titel van de studie over leven en werk van Willem Gehrels, die in 1995 verscheen onder auspiciën van de Stichting ter Bevordering van de Muzikale Vorming in Baarn. Behalve een eerbetoon aan Gehrels' betekenis voor het muziekonderwijs in Nederland is het boek ook een rijke bron van anekdotes over 'de Baas'. Het hierboven al aangehaalde verhaal over Gehrels 'heklidmaatschap' van het Concertgebouw gaat nog verder. De jonge onderwijzer ving tussen de tralies van het hek dóór af en toe ook een glimp op van de machtige gebaren van dirigent Willem Mengelberg. De indruk die dat maakte, werkte later in de week nog door als hij voor de klas stond in school No. 126 in de Borgerstraat. Daar dirigeerde Gehrels dan met weidse gebaren de leerlingen bij het zingen van 'In 't groene dal, in 't stille dal'. "Het eerste vers werd in pianissimo-klanken uitgeschilderd, maar in het tweede vers, bij 'daar zweept de stormvlaag fel en bits', zwelde het aan tot een dreigend forte."

Dan heerste even de geest van Willem Mengelberg in de Borgerstraat. ■

N. Wisman is historicus en journalist.